

CONȘTIENTIZAREA DREPTULUI TRANSNAȚIONAL ÎN ACȚIUNE

DOI: 10.24193/SUBBIur.66(2021).3.4
Data publicării online: 31.12.2021

Radu-Bogdan BOBEI*

Rezumat: Situațiile transnaționale sunt imaginea dreptului transnațional în acțiune. Acest articol subliniază nevoia de a teoretiza acest drept transnațional în acțiune. Asemenea teoretizare nu poate neglija ordinele juridice transnaționale. Interacțiunea dintre actorii de drept privat și actorii de drept public este plină de dinamism. În plus, aceași interacțiune se desfășoară *dincolo de*, dar și *de-a lungul și de-a latul* teritoriilor statelor-națiune în egală măsură. Teoretizarea acestei interacțiuni – esența dreptului transnațional în acțiune, implică, la urma urmelor, înțelegerea realităților transnaționale pe care le trăim.

Cuvinte-cheie: situații transnaționale, drept transnațional, ordini juridice transnaționale, teoria dreptului transnațional

* Membru *ad honorem* în Consiliul de conducere al Institutului Internațional pentru Unificarea Dreptului Privat (UNIDROIT), Roma; conferențiar univ. dr., Facultatea de Drept, Universitatea din București, radu-bogdan.bobei@drept.unibuc.ro.

THEORIZING TRANSNATIONAL LAW IN ACTION

Abstract: Transnational situations are the image of the transnational law in action. This paper outlines the need of theorizing this transnational law in action. Such theory cannot neglect the transnational legal orders. The interaction between actors of private law and actors of public law is full of dynamics. Furthermore, the same interaction deploys *beyond* and *across* the territories of the nations-States altogether. Theorizing such interaction – the core of transnational law in action, involves, after all, the understanding of the transnational realities we are living.

Key-words: transnational situations, transnational law, transnational legal orders, theory of transnational law.

Cuprins

I.	Sugestie inocentă a unui prezumtiv privatist	100
II.	Dreptul transnațional în acțiune, conceptualizând	110
III.	Sugestie inocentă a unui prezumtiv doctrinar.....	132

I. Sugestie inocentă a unui prezumtiv privatist

Este un fapt: o serie de actori de drept privat „guvernează” *dincolo de* teritoriile statelor- națiune. Mai „guvernează” *de-a lungul și de-a latul* teritoriilor statelor-națiune răspândite pe mapamond. *Dincolo de*, respectiv *de-a lungul și de-a latul*, nu pot fi captate de ordinea juridică inter-națională, dar nici de ordinile juridice naționale. Structurate în jurul modelului de tip westphalian, ordinile juridice evocate par să capoteze în fața acestei *sui generis* guvernări cu adevărat trans-teritoriale.

Trans-teritorialitatea nu implică, în mod obligatoriu, sau poate nu implică deloc, exteriorul statelor-națiune, așa cum eventuala proprie comodate intelectuală ne-ar îndemna că credem. Veritabil concept neo-westphalian, trans-teritorialitatea poate implica și interiorul sau numai interiorul statelor-națiune¹. În fața acestui *dincolo de*, dar și în fața lui *de-a lungul și de-a latul* teritoriilor statelor-națiune răspândite pe mapamond, par să capoteze, în egală măsură, ordinile juridice sub-regionale quasi-federale (*exempli gratia*, ordinea juridică a Uniunii Europene).

¹ Sunt frecvente situațiile în care autoritățile etatice sunt implicate în derularea situațiilor transnaționale ivite numai pe teritoriile statelor-națiune. De altfel, soluțiile juridice transnaționale au, adesea, natură națională, locală. A se vedea Alfred C. AMAN Jr.; Carol J. GREENHOUSE, *Transnational Law. Cases and Problems in an Interconnected World*: Carolina Academic Press, Durham, North Carolina, 2017, pp. 7-12.

Este un (alt) fapt: ordinea juridică internațională, ordinele juridice naționale, ordinea juridică quasi-federală a Uniunii Europene sunt nevoite să interacționeze grație sau din cauza și a sistemelor de producere, distribuție și aprovizionare cu mărfuri. Sistemele în discuție, inclusiv sistemele de prestări de servicii, sunt transnaționale. Le calific astfel, întrucât „traversează” respectivele ordini juridice, le pun în contact, le dizolvă și, paradoxal, le consolidează identitățile. În orice caz, interacțiunea evocată nu mai este brută, frustă și banală. Există o așa intensitate în această interacțiune, încât se generează, inevitabil, ordini juridice metise (transnaționale, n.n.)².

Suntem cu toții, state-națiune, instituții inter-guvernamentale (inter-naționale, n.n.), instituții non-guvernamentale, persoane fizice ca atare sau coagulate în corporații, proiectați și reproiectați în *acel* „spațiu”. Este vorba despre „spațiul” normativ și quasi-normativ al trans-naționalului. Nimeni nu este exclus de la edificarea trans-naționalului: statele-națiune își „împrumută” prerogativa *de jure imperii* subiecților de drept privat; actorii privați „împrumută” statelor-națiune comportamente de drept privat etc. Ce iureș, ce nevroze în toate aceste „împrumuturi” care au loc în afara și în interiorul statelor-națiune însele! În spațiul normativ și quasi-normativ al lui „trans”, clasicul drept public se ... privatizează; clasicul drept privat se ... publicizează; clasicul drept internațional (centrat pe statele-națiune, n.n.)

² Prin ordine juridică transnațională se înțelege, de data aceasta, „o colecție formalizată de norme juridice și de entități partenere, respectiv de actori parteneri, care impun persuasiv înțelegerea și practicarea normelor juridice de-a lungul jurisdicțiilor naționale”. Pentru această conceptualizare, a se vedea Gregory SHAFFER; Carlos COYE, *From International Law to Jessup's Transnational Law, from Transnational Law to Transnational Legal Orders*, în Peer ZUMBANSEN (coord.), *The Many Lives of Transnational Law. Critical Engagements with Jessup's Bold Proposal*: Cambridge University Press, 2020, pp. 126-152.

se... naționalizează³ și individualizează⁴; clasicul drept național se ... internaționalizează, iar în cazul statelor-națiune membre ale Uniunii Europene, se (și)... quasi-federalizează⁵.

Toate acestea „încrucișări” de identități:

(i) sunt miezul realităților post-post-moderne (al realităților transnaționale, n.n.) pe care le trăim;

(ii) sunt miezul realităților transnaționale care mustesc de pluralism juridic; identitatea pluralismului juridic implică interacțiunea adesea

³ De exemplu, în domeniul pesticidelor, reglementările naționale chineze imprimă influențe asupra reglementărilor internaționale edictate și sub egida instituțiilor inter-guvernamentale (internaționale, n.n.). A se vedea Francis SNYDER; Hu ZHOUKE; Ni LILI, *Transnational Law in the Pacific Century. Mapping Pesticide Regulation in China*, în P. ZUMBANSEN (coord.), *The Many Lives of Transnational Law...*, n. 2, pp. 153-185. Potrivit acestor autori, sistemul instituțional și juridic chinez exemplifică manifestări ale dreptului transnațional. Concret: modul în care măsurile inter-naționale și naționale coexistă, se influențează reciproc informal-formal în domeniul pesticidelor, constituie, în esență, una din manifestările dreptului transnațional.

⁴ „Se individualizează” și în sensul că persoana fizică ca atare (sau coagulată în corporații, n.n.) poate acționa în judecată *direct* statele-națiune, iar nu numai prin recurgerea la sistemul protecției diplomatice. Da! Subiectele de drept privat sunt, *de facto*, în multiple domenii (nu numai în domeniul drepturilor omului), subiecte de drept internațional (de exemplu, în domeniul investițiilor, n.n.). Cu privire la așa-numita „individualizare” a dreptului internațional, a se vedea Karsten NOWROT, *Aiding and Abetting in Theorizing the Increasing Softification of the International Normative Order: A Darker Legacy of Jessup’s Transnational Law?* în P. ZUMBANSEN (coord.), *The Many Lives of Transnational Law...*, n. 2, pp. 105-125. În post-post-modernism, suntem toți, interșanjabil, subiecte și obiecte ale dreptului internațional trans-naționalizat grație sau din cauza subiecților de drept privat. M-am întrebat deja dacă viitorul (sau destinul, n.n.) dreptului internațional este transnațional în studiul „Este viitorul dreptului internațional transnațional? Două ipoteze comerciale”, în *Revista Română de Drept al Afacerilor* nr. 3/2021, pp. 41-73, astfel că nu mai insist asupra acestui aspect.

⁵ Este indubitabilă practicarea trans-naționalului de quasi-federația denumită „Uniunea Europeană”. A se vedea Karl-Heinz LADEUR, „European Law as Transnational Law - Europe Has to Be Conceived as an Heterarchical Network and Not as a Superstate”, în *German Law Journal*, vol. 10(2009), nr. 10, pp. 1357-1365.

tensionată dintre reguli normative și quasi-normative, iar nu neapărat pluralitatea și diversitatea de reguli de asemenea natură ca atare;

(iii) sunt genitorii realităților transnaționale identificabile în interiorul, dar și în exteriorul statelor-națiune;

(iv) sunt sursa asimilării Teoriei dreptului transnațional de programele de educație juridică (nivel licență) și din România.

Îmi pare că toate aceste „contorsionări/încrucișări” ne sugerează să nu ne mai apărăm „propriile” discipline de studiu; să „ieșim” din ele și din eventualele proprii temeri academice; să conceptualizăm *de-a lungul și de-a latul* propriilor preocupări doctrinare, dar și *dincolo de* acestea. Îmi mai pare că nu putem evita aceste sugestii. În caz contrar, vom simți, din mijlocul iluziei de a fi „atins” Universalul, gustul irelevanței academice!

Este un (alt) fapt: state-națiune și organizații internaționale preiau „agende” redactate de privați sau se confruntă cu liniile programatice stabilite de privați sau de populații indigene din diverse colțuri ale lumii. A noastră lume a devenit un loc al contestării permanente bilaterale sau/și multilaterale. Această contestare se manifestă inclusiv cu privire la modul în care se „produc”, se interpretează, se aplică, se intersectează dezarmant de real reguli plurale și diverse. În plus, contestarea implică sau are vocație de a implica tulburătoarea idee: normativul și quasi-normativul au devenit mărfuri, iar mapamondul a devenit piața de desfacere a acestor mărfuri. Statele-națiune ezită, sau se entuziasmează, sau cad în anxietăți generatoare și de întrebările: „Să devenim state-piață?”, „Să nu mai fim state-națiune”?, „Să rămânem state-națiune, însă dizolvate în piața trans-teritorială?”. Actorii privați jubilează, sau se cufundă într-o stare de neliniște generatoare și de întrebările: „Suntem noi «noile» state-națiune?” „Suntem noi în stare să reconfigurăm dreptul internațional și sistemele de drept național în matricea dreptului

transnațional?”, „Suntem noi vectorii ordinilor juridice transnaționale generatoare de spații transnaționale?”.

Este un (alt) fapt: se ivește necesitatea doctrinară sau, poate prețios spus, doctrinarno-ideologică de a capta realitățile contemporane metise. Apare și necesitatea de a capta reformulările de destine sau de identități ale tradiționalelor distincții clare. Am în vedere, *exempli gratia*, distincțiile clare dintre dreptul internațional și dreptul național, respectiv dintre dreptul public și dreptul privat⁶. În propriul demers de a înțelege toate aceste realități, mi-a atras atenția, dar nu din considerente de mimetism rudimentar, noțiunea „drept transnațional”⁷. Are această noțiune măcar vocație de a capta realitățile și/sau reformulările menționate mai sus? În orice caz, sunt identificabile multiple moduri de a înțelege accepțiunile dreptului transnațional. Poate fi vorba despre un nou (un nou vechi, n.n.), dar eclectic, sistem de drept⁸, sau

⁶ Nici prin acest articol nu îndemn la subminarea distincțiilor evocate. Totodată, nici nu apăr, nici nu condamn ideea care implică dreptul transnațional. Însă realitățile trans-naționale post-post-moderne îi invită pe doctrinari, artizani ai contemplării conceptelor juridice, să contemple posibila re-evaluare și a distincțiilor evocate, cel puțin în versiunea clară a acestora. Se pare că am devenit, conștient sau inconștient, transnaționaliști. Nu am făcut altceva decât să parafrazez formularea profesorului William TWINNING „Suntem toți, într-o măsură importantă, comparațiști”, de altfel menționată de Peer ZUMBANSEN, „Why Global Law is Transnational: Remarks on the Symposium around William Twining’s Montesquieu Lecture”, în *Transnational Legal Theory*, volumul 4(2013),nr. 4, pp. 463-475.

⁷ A se vedea Philip C. JESSUP, *Drept transnațional* (traducere Radu Bogdan BOBEI): Editura Universul Juridic, Biblioteca de Drept internațional și transnațional, București, 2021. Am evidențiat deja plurale și diverse accepțiuni ale noțiunii „drept transnațional”, inclusiv originile comerciale ale dreptului transnațional, în articolele „Abordare preliminară asupra variatelor înțelesuri ale noțiunii «drept transnațional»”, în *Revista Română de Drept Internațional*, nr. 23 (ianuarie-iunie 2020), pp. 7-45, și „Drept transnațional. Abordări și origini (comerciale)”, în *Revista Română de Drept Internațional*, nr. 24 (iulie-decembrie 2020), pp. 5-39, astfel că nu mai revin.

⁸ Am avansat deja ideea potrivit căreia dreptul transnațional nu este contemplabil ca fiind a treia cale de evaluare a situațiilor de fapt. A se vedea „Dreptul transnațional și comerțul: posibilă introducere”, în *Revista Română de Drept al Afacerilor* nr. 1/2021, pp. 71-99.

despre un instrument metodologic de înțelegere a situațiilor de fapt (a situațiilor transnaționale, n.n.), de asemenea eclectice, sau despre o teorie a dreptului și globalizării sau despre o abordare socio-juridică a transformărilor ivite în contemporaneitatea normativă și quasi-normativă⁹. Indiferent de disponibilitatea noastră (sau de absența acesteia, sau de fricile noastre, n.n.) de a înțelege contemporaneitatea, dreptul transnațional își clamează identitatea: aceea de a fi un instrument de evaluare a „lichidei” post-post-modernități.

În considerarea acestor fapte, sugerez să conceptualizăm dreptul transnațional în acțiune. Există și un drept transnațional în inacțiune (din cărți, n.n.)? Cu siguranța da! „Dreptul în cărți și dreptul în acțiune” este titlul unui studiu scris în 1900¹⁰. Având în vedere rațiunile de scriere ale acestui articol, mi s-a părut potrivită preluarea, de asemenea nu din considerente de mimetism, a acestei formulări („în acțiune”/„din cărți”). Pentru mine, „dreptul transnațional în acțiune” semnifică, în acest stadiu al propriilor cercetări, *situațiile transnaționale* ca atare sau/și *situațiile transnaționale* generatoare de litigii (transnaționale, n.n.)¹¹ sau/și *situațiile transnaționale*

⁹ Pentru posibile evaluări ale noțiunii „drept transnațional”, a se vedea Peer ZUMBANSEN, *Introduction*, în Peer ZUMBANSEN (coord.), *The Oxford Handbook of Transnational Law*: Oxford University Press, 2021, pp. 3-30.

¹⁰ În SUA, teoria dreptului de început de secol XX era supusă influențelor realismului juridic. A se vedea, de exemplu, Roscoe POND, „Law in Books and Law in Action”, în *American Law Review*, vol. 44(1900), pp. 12-36. Titlul acestui articol a făcut „carieră”; este utilizat acest titlu și în scrieri relative recente. A se vedea Jean-Louis HALPÉRIN, „Law in Books and Law in Action: The Problem of Legal Change”, în *Maine Law Review*, vol. 64(2011), nr. 1, pp. 45-76 sau Gralf-Peter CALLIÈSS; Insa Stephanie JARASS, *Private Uniform Law and Global Legal Pluralism*, în Paul Schiff BERMAN (coord.), *The Oxford Handbook of Global Legal Pluralism*: Oxford University Press, 2020, pp. 746-767.

¹¹ Este un păcat doctrinar să considerăm că litigiile transnaționale nu sunt soluționabile (și) de instanțe naționale (locale, n.n.) de judecată (de exemplu, române, ruse, chineze, japoneze etc). Sunt emblematice litigiile *Morrison v. National Australia Bank Ltd.*, *Hoffman-La Roche Ltd. v. Empagran S.A.* soluționate de instanțele de judecată nord-americane. Pentru analiza

generatoare de „litigii” de interes public¹², însă ne-subsumabile litigiilor de tip adversarial.

Această tipologie exemplificativă de *situații transnaționale* ne poate lăsa cu gura larg deschisă de uimire (i) pe noi, cei educați juridic în etapa efervescentelor distincții nete, (ii) pe noi, cei educați juridic în etapa statelor-națiune independente, dar mai puțin interdependente. Putem fi aduși în această situație și pentru că am fost educați juridic într-o epocă, se pare apusă, care propaga ideea: numai dreptul internațional și instituția conflictului de legi sunt „vehiculele” interacțiunii *noastre* cu *voi*, cei care nu sunteți ca *noi* (sunteți din alte ordini juridice, n.n.) Conștientizând realitatea contemporană, conștientizăm și existența situațiilor transnaționale. Iar acestea din urmă, conducându-ne prin „labirintul” normativ și quasi-normativ de pe mapamond, ne aduc în situația de a ne alege instrumentele potrivite pentru a conceptualiza. Da, pentru a conceptualiza irealul vârtej normativ și quasi-normativ al post-post-modernismului. În plus, prin susmenționatele conștientizări, sunt șanse să ne acomodăm cu mozaicul de *actori, reguli, mecanisme* ale contemporaneității metise.

Dreptul transnațional în acțiune ne aduce în situația de a pune în acțiune dreptul transnațional din cărți. Odată „așezat” în cărți, dreptul

judiciarului transnațional, a se vedea A.C. AMAN Jr.; C.J. GREENHOUSE, *Transnational Law...*, n. 1, pp. 506-539. Cu privire la evaluarea noțiunii „litigii transnaționale”, a se vedea propriul articol „Destinul transnațional al unei doctrine: *forum non conveniens*”, în *Revista Română de Drept al Afacerilor* nr. 2/2021, pp. 17-43. Am sugerat o nuanță critică a conceptualizării noțiunii în discuție, astfel efectuate de reputatul autor Chrystopher A. WHYTOCK, „The Evolving Forum Shopping System”, în *Cornell Law Review*, vol. 96(2011), pp. 481-534.

¹² Am utilizat ghilimele pentru cuvântul „litigii”, întrucât nu este (încă) vorba propriu-zis despre litigii, pe de o parte, nu va fi vorba, în ipoteza în care vor surveni, despre litigii de tip adversarial, pe de altă parte. Va fi vorba despre așa-numitele „litigii de interes public” înțelese ca forumuri de investigare sau ca modalități de a te face auzit. A se vedea P. ZUMBANSEN, *Introduction...*, n. 9, pp. 3-30.

transnațional respiră ideologic, amplu, dar discret. În plus, dreptul transnațional în stare livrescă ne invită să ne întrebăm: (Mai) suntem specialiști numai în drept internațional? (Mai) suntem specialiști numai în drept intern? (Mai) suntem specialiști numai în drept public? (Mai) suntem specialiști numai în drept privat? Au devenit dreptul internațional și instituția conflictului de legi instrumente al metodologiei „drept transnațional”?¹³

În fața acestor întrebări, am ales să exersez propria libertatea academică într-un triplu orizont: (i) de a sesiza existența măcar a unei situații transnaționale, (ii) de a contempla dreptul transnațional în acțiune și (iii) de a conceptualiza, fie și imperfect, dreptul transnațional în acțiune!

Sugestia de a contempla dreptul transnațional în acțiune este indestructibil legată de cele două teze care au inspirat scrierea acestui articol.

Potrivit primei teze, dreptul internațional (centrat pe state-națiune, n.n.) a devenit prea „strâmt” (uneori inexistent, n.n.) pentru cuprinderea variatelor raporturi dintre statele-națiune însele și persoane fizice sau corporații. Într-adevăr, „există dificultăți semantice de aplicare a noțiunii „internațional” în raporturile dintre state și persoane fizice sau corporații; (...)

¹³ Instituția conflictului de legi joacă un rol important în demersul de exersare de către Uniunea Europeană a trans-naționalului. Instituția în discuție constituie un veritabil instrument de guvernare politico-juridică (instrument de drept public quasi-federal, n.n.) a statelor-națiune membre ale Uniunii Europene. Dacă menținem distincția netă între dreptul public clasic și dreptul privat clasic, îmi pare că Teoria conflictului de legi civile intră în aria de competență a unui specialist în drept public clasic. Specialiștilor în dreptul privat clasic le revine misiunea de a trata aspectele operative ale conflictului de legi (*e.g.*, aspectul operativ al conflictului de legi în materiile persoane, bunuri, succesiuni, obligații). Ambele categorii de specialiști își vor fi dat seama mai bine decât mine dacă instituția conflictului de legi civile constituie un mijloc de guvernare sau ne-guvernare globală, regională, sub-regională, națională, locală. În orice caz, aceleași categorii de specialiști se întâlnesc, inevitabil, în spațiul normativ al lui „trans”. Mai nou, se pot întâlni și în spațiul quasi-normativ al lui „trans”: există nu numai conflicte de legi (emise de statele-națiune, n.n.); există și conflicte de reguli quasi-normative sau non-normative, dar care influențează „țesătura” socialului ca și când ar fi cu adevărat reguli normative.

Am sugerat în 1956 termenul «drept transnațional», însă termenul nu este destinat să nege aplicabilitatea dreptului internațional (...)»¹⁴. Și din cauza acestei idei, profesorul de drept internațional Philip C. Jessup a devenit atunci, în 1956, *persona non grata* în comunitatea profesorilor de drept internațional. Și datorită acestei idei, ne putem explica astăzi universul normativ și quasi-normativ contemporan. Din cauza și datorită în egală măsură ideilor „marca Jessup”, avem o șansă: să identificăm ceea ce ne lipsește atunci când analizăm situațiile transnaționale contemporane din interiorul și exteriorul statelor-națiune.

Potrivit celei de-a doua teze, sistemele de drept național au devenit prea „largi” în aplicare, întrucât nu se mai limitează la teritoriile statelor-națiune¹⁵. Într-adevăr, aplicarea extra-teritorială a unei legi emise de un stat-

¹⁴ A se vedea Opinia juridică formulată de Philip C. JESSUP în litigiul *Topco-Calasiatic/Lybia*, în Colecția Philip C. JESSUP, Biblioteca Congresului, II-68, astfel menționată și de Florian GRISEL, *Transnational Law in Context. The Relevance of Jessup's Analysis for the Study of 'International' Arbitration*, în P. ZUMBANSEN (coord.), *The Many Lives of Transnational Law...*, n. 2, pp. 186-196.

¹⁵ Am în vedere cel puțin sistemele de drept ale statelor-națiune producătoare de bunuri și furnizoare de servicii pe mapamond. În orice caz, sunt bine-cunoscute, *exempli gratia*, reglementările naționale chineze din domeniul pesticidelor care inspiră un anumit univers normativ. Este vorba despre universul normativ al cărui arhitect este chiar Organizația Mondială a Comerțului. A se vedea *supra.*, n. 3. Și în lumina acestei interdependențe dintre Organizația Mondială a Comerțului și entitățile de drept public chinez, se poate vorbi astăzi nu numai despre drept transnațional sau despre ordini juridice transnaționale. Se evocă fervent și frecvent ideea așa-numitelor „spații” transnaționale. Sesizează acest parcurs al ideii de transnațional - de la drept transnațional la spații transnaționale -, și Larry CATĂ BACKER, *The Cri de Jessup Sixty Years Later. Transnational Law's Intangible Objects and Abstracted Frameworks*, în P. ZUMBANSEN (coord.), *The Many Lives of Transnational Law...*, n. 2, pp. 386-418. De altfel, trioul *actori-norme-mecanisme* constituie constantele și edificiul noțiunii „drept transnațional”. A se vedea Peer ZUMBANSEN, „Where the Wild Things Are: Journeys to Transnational Legal Orders, and Back”, în *UC Irvine Journal of International, Transnational, and Comparative Law*, vol. 1(2016), pp. 161-194, respectiv „Defining the Space of Transnational Law: Legal Theory, Global Governance and Legal Pluralism”, în *Transnational Law and Contemporary Problems*, vol. 21(2012), nr. 2, pp. 305-336.

națiune este facilitată, în mod uzual, de instituția conflictului de legi. Născută pe tărâmul dreptului internațional¹⁶, „naționalizată” în Europa codificărilor (naționale, n.n.) din secolul al XIX-lea, quasi-federalizată de Uniunea Europeană prin Tratatul de la Amsterdam¹⁷, instituția conflictului de legi este expresia unei permanente tensiuni între personalitatea și teritorialitatea legilor. Atunci, în epoca statelor-națiune independente și mai puțin interdependente, aceeași instituție era liantul dintre ordinele juridice naționale departajate teritorialmente. Non-teritorialitatea, trans-teritorialitatea constituiau noțiuni nefamiliare normei de legătură. Prin „jocul” consultării normei de legătură, legea emisă de un stat-națiune se poate aplica pe teritoriul unui alt stat-națiune; așa fiind, instituția conflictului de legi valorifică potențialul aplicării extrateritoriale a legilor emise de statele-națiune pe teritoriile altor state-națiune¹⁸. Însă în lumina celei de-a doua teze

¹⁶ Instituția conflictului de legi (comerciale, n.n.) constituia, alături de dreptul natural și de „tranzacțiile” dintre suverani, o componentă a așa-numitei „legi a națiunilor”. În 1789, Jeremy Bentham a considerat noțiunea „legea națiunilor” contradictorie și a înlocuit-o cu noțiunea „drept internațional”. A se vedea Harold J. BERMAN, „World Law”, în *Fordham International Law Journal*, vol. 18(1994), nr. 5, pp. 1617-1622.

¹⁷ În concepția Uniunii Europene, normele referitoare la conflictul de legi în materie civilă și comercială sunt destinate să servească bunei funcționări a pieței economice interne. Instituția conflictului de legi este, nu-i așa?, un instrument de guvernare politico-juridică a quasi-federației denumite „Uniunea Europeană”. Am mai evidențiat acest aspect în propria *Teorie a conflictului de legi civile*, Editura Universul Juridic, București, 2020, pp. 16-17, astfel că nu mai insist.

¹⁸ În anul 2019, am avansat ideea potrivit căreia terminologia „normă conflictuală” este hazlie. Așa-numita „normă” nu (mai) poate fi denumită astfel, întrucât (i) nu este generatoare de conflict, (ii) nu întreține niciun conflict, (iii) nu are însușirea de a fi conflictuală sau beligerantă. Este pur și simplu pacifistă această *sui generis* normă: rațiunea acesteia din urmă constă în eliminarea dubiului cu privire la identificarea legii care guvernează, direct și pe fond, raportul local de drept privat cu element(e) străin(e). Numai acest raport (local. n.n.) de drept privat, iar nu raportul inter-național din domeniul dreptului privat, are vocație de a genera conflictul de legi. Prin reglementarea raportului de drept privat de către norma de drept internațional, este anihilată din fașă incidența conflictului de legi. Logic: dreptul internațional uniformizează; instituția conflictului de legi civile intră în scenă atunci când dreptul internațional a eșuat în

evocate, sistemele de drept național au devenit prea „largi” în aplicare grație sau din cauza metodologiei dreptului transnațional; metodologia în discuție nu se mai limitează la utilizarea dreptului internațional și a instituției conflictului de legi civile. A început să se utilizeze frecvent și fervent dreptul transnațional în versiunea transplantului juridic¹⁹.

Tezele sus-menționate proiectează propria-mi sugestie în domeniul de analiză al articolului. Domeniul evocat implică evidențierea unei situații transnaționale, iar aceasta din urmă a inspirat propria conceptualizare, fie și minimal-introductivă. Trioul „situația transnațională – conceptualizare – sugestie” constituie osatura latentă, dar fermă a propriului demers doctrinar. Îmi pare că orice situație transnațională este susceptibilă de conceptualizare, pe de o parte, este aptă de a crea posibilitatea formulării unei sugestii, pe de altă parte. În orice caz, iată situația transnațională! Iată conceptualizarea!

II. Dreptul transnațional în acțiune, conceptualizând

Prezentarea situației transnaționale nu poate să facă abstracție de cel puțin o constatare. Este vorba despre constatarea potrivit căreia realitatea contemporană este mai mult quasi-normativă decât normativă. Realitatea

demersul de uniformizare a regulilor din domeniul dreptului privat. Concret: instituția conflictului de legi constituie una din modalitățile de „soluționare” a pluralismului juridic. În orice caz, valorificând literatura română anterioară anului 1948, am sugerat utilizarea noțiunii „normă de legătură”. A se vedea propria *Teorie a conflictului de legi civile...*, n. 17. Am sugerat să ne despărțim de trecutul apropiat (1900-2020) (su)râzând și să ne apropiem, cu oarecare curiozitate doctrinară, de trecutul mai îndepărtat (secolele XII-XII).

¹⁹ Pentru analiza transplantului juridic ca manifestare a noțiunii „drept transnațional”, a se vedea Ralf MICHAELS, „State Law as a Transnational Legal Order”, în *UC Irvine Journal of International, Transnational and Comparative Law*, vol. 1(2016), pp. 141-160.

normativă este, preponderent uneori, vectorul realității quasi-normative²⁰; se poate spune, într-o exprimare plastică, că aceasta din urmă a „inundat” realitatea normativă însăși. Într-adevăr, s-a mai sesizat de către doctrinari faptul că suntem înconjurați (invadați?, n.n.) de reguli quasi-normative. Acestea se regăsesc în Coduri de conduită emise de corporații, norme cutumiare, ghiduri de bune practici, standarde²¹, inclusiv în standardele a căror expresie sunt și contractele de adeziune încheiate virtual sau nevirtual. Toate acestea pun în practică post-post-modernismul²²; una din

²⁰ De exemplu, regulile emise de o mică asociație de bancheri sunt preluate de Organizația Mondială a Comerțului într-unul din propriile instrumente de drept internațional. A se vedea Janet KOVEN LEVIT, „A Bottom-Up Approach to International Lawmaking: The Tale of Three Trade Finance Instruments”, în *Yale Journal of International Law*, vol. 30(2005), nr. 1, pp. 125-209. Sunt bine-cunoscute situațiile în care entități private/non-guvernamentale stabilesc, în diferite domenii, sisteme normative cu efect de lege; de exemplu este relevant rolul ICANN (*Internet Corporation for Assigned Names and Numbers*). Legiuitori *sui generis* (universități, asociații sportive etc.) stabilesc propriile „reglementări”. A se vedea Paul Schiff BERMAN, *Jurisdictional Pluralism*, în Stephen ALLEN; Daniel COSTELLOE; Malgosia FITZMAURICE; Paul GRAGL; Edward GUNTRIP (coords.), *The Oxford Handbook of Jurisdiction in International Law*: Oxford University Press, 2019, pp. 121-160.

²¹ A se vedea P. ZUMBANSEN, *Introduction...*, n. 9, pp. 3-30. Ne concentrăm, poate excesiv, pe formal. Neglijăm, totodată, complexe interacțiuni informale care se desfășoară în procesul de „producere” a textelor de drept internațional pozitiv. De exemplu, exprimarea consimțământului formal al statelor-națiune cu privire la textul final al Convenției de la New York privind recunoașterea și executarea silită a sentințelor arbitrale străine(1958), denumită în continuare „Convenția de la New York”, nu poate fi desprinsă de interacțiunea cu reprezentanții Camerei de Comerț Internațională (denumită în continuare „CCI Paris”). Rodul interacțiunii cu această entitate non-guvernamentală a constat în faptul că versiunea finală a textului de drept internațional în discuție a preluat varianta de redactare propusă de reprezentanții CCI Paris. A se vedea F. GRISEL, *Transnational Law in Context...*, n. 14, pp. 186-196.

²² Îmi pare că post-post-modernismul constituie, cel puțin în Europa, versiunea contemporană a Evului Mediu. Actualmente, Europa se „joacă”, prin quasi-federația Uniunea Europeană, cu pluralismul juridic (și cultural, n.n.) care a caracterizat Evul Mediu. Chiar pluralismul juridic a constituit geneza tăcută, dar fermă a teoriei statutelor. Istoria împărțirii acestora în personale și reale este o secvență relevantă a istoriei instituției conflictului de legi. În secolul XX, constituia o erezie să consideri că instituția conflictului de legi poate implica și reguli normative de drept public, chiar dacă aveau repercusiuni asupra raporturilor de drept privat. Astăzi

caracteristicile acestuia implică interacțiunea dintre guvernare (politică, n.n.) efectuată prin legi și guvernanță (socio-economică, n.n.) efectuată prin standarde, indicatori, contracte etc. În plus, toate acestea aruncă în derizoriu clasică distincție dintre regula normativă și regula quasi-normativă, respectiv regula non-normativă. Aruncă în derizoriu hegemonia statelor-națiune manifestată în domeniul „producerii” de reguli. Aruncă subiecții de drept privat în exuberanța creării de reguli care funcționează *dincolo de*, respectiv *de-a lungul și de-a latul teritoriilor* statelor-națiune.

Mai contează cum calificăm o regulă (normativă sau quasi-normativă sau non-normativă) atât timp cât influențează viața economică, socială, viața în ansamblul ei, pe de o parte, atât timp cât regulile quasi-normative și non-normative sunt respectate, aplicate, deși nu au forță normativă obligatorie, pe de altă parte? Mai contează în contemporaneitatea post-post-modernă distincția menționată? Îmi pare că această distincție, dacă mai există, a fost subminată sau este în curs de subminare de ceva timp.

Amintesc, în trecut, câteva ipoteze:

(i) ipoteza companiilor din domeniul prestării de servicii de securitate care aderă la un cod de conduită „lichid” (non-obligatoriu) ca forță juridică (*The International Code of Conduct for Private Security Service Providers*);

(ii) ipoteza entităților financiare (Bank of America, Citigroup. JP Morgan Chase) care au aderat la *Principiile Equator* în scopul evaluării

lucrurile s-au schimbat. A se vedea Ralf MICHAELS, „Towards a Private International Law for Regulatory Conflicts?”, în *Japanese Yearbook of International Law*, vol. 59(2016), pp. 175-201. Așa-numita „suprapunere” de norme juridice aduce în discuție conflictul de legi și între norme de drept public, pe de o parte, chestiunea aplicării extraterritoriale a acestora, pe de altă parte. A se vedea Matthias LEHMANN, *New challenges of extraterritoriality: superposing laws*, în Franco FERRARI; Diego P. FERNÁNDEZ ARROYO, *Private International Law. Contemporary Challenges and Continuing Relevance*: Elgar Monographs in Private International Law, Edward Elgar Publishing, Cheltenham(UK)- Northampton, MA(USA), 2019, pp. 258-291.

riscurilor (*exempli gratia*, în scopul evaluării fie a riscurilor privind mediul înconjurător, fie a riscurilor de natură socială) din proiectele pe care le finanțează pe mapamond;

(iii) ipoteza companiilor (*exempli gratia*, IBM, Intel, Cisco) din domeniul IT care respectă de-a lungul și de-a latul propriilor sisteme de aprovizionare cu mărfuri un cod de conduită (*Responsible Business Alliance, RBA Code of Conduct*)²³.

Este bine-cunoscută situația transnațională generatoare a litigiului *Selden v. Airbnb*. Prealabil evidențierii naturii transnaționale a acestei situații, este utilă rememorarea „poveștii” acestui litigiu. Procedez la rememorare prin valorificarea sintezei litigiului care prefațează un studiu anterior²⁴. În martie 2015, Gregory Selden, un cetățean afro-american, și-a propus să efectueze o scurtă excursie în orașul Philadelphia. În scopul identificării unui spațiu de cazare, Gregory Selden a utilizat platforma Airbnb, veritabilă manifestare sau/și expresie a așa-numitei „economii

²³ Pentru toate aceste ipoteze, a se vedea Kishanthi PARELLA, *Compliance as an exchange of legitimacy for influence*, în P.S. BERMAN (coord.), *The Oxford Handbook of Global Legal Pluralism...*, n. 10. pp. 769-801.

²⁴ A se vedea David RESTREPO AMARILES; Gregory LEWKOWICZ, *Does a global law exist? A reflection on Selden v. Airbnb case and its aftermath*, în Horatia MUIR WATT; Lucia BÍZIKOVÁ; Agatha BRANDÃO DE OLIVEIRA; Diego P. FERNÁNDEZ ARROYO (coords.), *Global private international law. Adjudication without Frontiers*: Edward Elgar Publishing, Cheltenham(UK)- Northampton, MA(USA), 2019, pp. 416-435. Cu privire la titlul volumului menționat, susțin, pentru moment, următoarele: (i) este nepotrivită sintagma „drept internațional privat global”; mai potrivită ar fi fost utilizarea sintagmei „drept transnațional”; există și drept „internațional” privat neglobal? (ii) este nepotrivită formularea „(...) fără frontiere”; dreptul transnațional nu poate face abstracție de frontierele statelor-națiune. În plus, situațiile transnaționale generatoare de drept transnațional sunt ivibile și în interiorul statelor-națiune delimitate prin frontiere.

colaborative”²⁵. Și-a creat un prim profil pe platformă, a atașat propria fotografie și a contactat un proprietar-utilizator de Airbnb. Acesta din urmă i-a comunicat faptul că proprietatea nu (mai) este disponibilă pentru închiriere. Gregory Selden și-a creat un al doilea profil, a atașat o altă fotografie care conținea chipul unui bărbat alb. A contactat pe același proprietar, a formulat aceeași cerere; de data aceasta, proprietarul a comunicat faptul că proprietatea este disponibilă pentru închiriere. Gregory Selden a considerat că este victima unei discriminări rasiale. A sesizat instanțele americane de judecată, în pofida faptului că așa-numitele „Condiții de Utilizare” (*Terms of Service*) Airbnb, denumite în continuare „Condițiile Airbnb” conțineau o clauză compromisorie. În fața primei instanțe (*District Court for the District of Columbia*), Airbnb a susținut, cu succes, că litigiul trebuie soluționat prin mecanismele justiției private. Soluția favorabilă Airbnb a fost confirmată de instanța de apel, iar, în 2 octombrie 2017, Curtea Supremă a Statelor Unite a respins sesizarea de revizuire formulată în cadrul procedurii denumite în limba engleză *writ of certiorari*.

Re-menționez faptul că litigiul a fost rememorat numai pentru evidențierea naturii transnaționale a situației evocate. A mai fost rememorat și pentru a vedea cu „ochii” minții o modalitate de manifestare a dreptului transnațional în acțiune. De altfel, îmi pare că discutarea incidenței clauzei compromisorii constituie partea vizibilă a analizei litigiului²⁶. Există și o parte invizibilă a aceleiași analize; „parte invizibilă” nu înseamnă, cel puțin în considerarea propriului scop doctrinar, parte subversivă. Această parte

²⁵ Pentru analiza acestui concept din perspectiva reglementării din SUA, a se vedea, *exempli gratia*, Vanessa KATZ, „Regulating the Sharing Economy”, în *Berkeley Technology Law Journal*, vol. 30(2015), pp. 1067-1126.

²⁶ Pentru analiza pertinentă a părții vizibile a litigiului, a se vedea D. RESTREPO AMARILES; G. LEWKOWICZ, *Does a global law exist?...*, n. 24, pp. 416-435.

invizibilă este chiar esența situației transnaționale, dar și a calificării aceleiași situații ca fiind transnaționale; esența, oricare ar fi aceasta, nu cochetază cu transparența, pe de o parte, nu poate fi aruncată în prizonieratul instituit de masificarea Cunoașterii, pe de altă parte.

Așa fiind, de ce această situație este transnațională? Este transnațională, întrucât platforma Airbnb instituie contacte între subiecte de drept, care vor să-și închirieze proprietățile, altor subiecte de drept care intenționează să închirieze un spațiu locativ în peste 34.000 de orașe din mai mult de 190 de țări²⁷? Un răspuns afirmativ ne-ar facilita întâlnirea cu „*O, Sancta Simplicitas!*”. Propun să refuzăm, politicos, întâlnirea, măcar pentru motive legate de pandemii sanitare; eventualele alte tipuri de pandemii ar fi motive nepotrivite de refuz. Mai putem refuza, întrucât chiar merită să conceptualizăm, preliminar, dreptul transnațional în acțiune! De altfel, această situație transnațională constituie un veritabil exemplu de drept transnațional în acțiune. Nu am făcut altceva decât să-l redau conceptualizării.

Conceptualizarea acestui exemplu de drept transnațional în acțiune aduce în prim-plan, inevitabil, marile teme care caracterizează proiectul socio-juridic al dreptului transnațional însuși. Una dintre aceste teme implică interacțiunea dintre guvernarea politică și guvernanta economico-socială²⁸. Aceasta din urmă dezmembrează literalmente structura „pe verticală” a ideii de guvernare politică; implică această idee pe guvernanți și guvernați deopotrivă. Prin „orizontalizarea” structurii ideii evocate, îmi pare că s-a trecut de la guvernare sau guvernanță; sau, mai calin spus, ideea de guvernare

²⁷ Platforma Airbnb a fost înființată în 2008 de Brian Chesky și Joe Gebbia. A se vedea D. RESTREPO AMARILES; G. LEWKOWICZ, *Does a global law exist?...*, n. 24, pp. 416-435.

²⁸ Pentru familiarizarea cu marile teme ale dreptului transnațional, a se vedea A.C. AMAN Jr.; C.J. GREENHOUSE, *Transnational Law...*, n. 1, pp. 7-47.

politică a început să fie acompaniată de ideea de guvernare economico-socială. Viețuiesc în raiul și infernul deopotrivă al orizontalizării nu numai guverne ale statelor-națiune. Mai viețuiesc instituții inter-guvernamentale (inter-naționale, n.n.), instituții non-guvernamentale, actori non-statali, comunități profesionale, religioase etc. Interacțiunea dintre guvernarea politică și guvernarea economico-socială nu avea cum să nu fie tensionată, de-a dreptul nevrotică, pentru cel puțin două considerente.

În primul rând, sistemul de drept internațional este departe de potențialul său de a „hrăni” aspirația spre Universal a omenirii. S-a „spart” sistemul de drept internațional în plurale și diverse regimuri. S-a spart nu numai dreptul internațional „solid” (*hard law*), s-a spart și dreptul internațional „lichid” (*soft law*). Avem mai multe *lex mercatoria*. Da, s-a „fărâmițat” și *lex mercatoria* în plurale, diverse, derutante regimuri ultra-specializate: operăm astăzi cu *lex constructionnis*, *lex digitalis*, *lex sportiva* etc.

În al doilea rând, instituția conflictului de legi se zbate între principiile teritorialității și personalității legilor. Nu trebuie să ne preocupe neapărat faptul că această instituție - câmpul de luptă ideologico-doctrinară al internaționaliștilor, quasi-federaliștilor și naționaliștilor -, eșuează sau a eșuat deja în „atingerea” valorilor universale²⁹. Ceea ce trebuie să ne preocupe

²⁹ De altfel, acel *raison d'être* al instituției conflictului de legi este să coordoneze sistemele de drept în prezență și valorile locale, plurale și diverse încorporate de ordinele juridice naționale. Sesizând această rațiune de a fi, o idee se scrie de la sine: instituția conflictului de legi constituie o tehnică de armonizare a patosurilor locale (român, francez, japonez etc.) care aspiră la și spre Universal. M-am entuziasmat doctrinar descoperind această natură „neutră” (natura unei tehnici, n.n.) a instituției menționate în propria *Teorie a conflictului de legi civile...*, n. 17, pp. 93-125. În orice caz, chestiunea existenței sau inexistenței valorilor universale în porii instituției conflictului de legi a preocupat o serie de doctrinari. A se vedea de exemplu, Ralf MICHAELS, *Private international law and the question of universal values*, sau Mathias

și să ne îngrijoreze este altceva. Anume, faptul că instituția conflictului de legi încă își mai caută resursele de a gestiona, într-o lume trans-teritorializată, limitările impuse de principiul teritorialității legilor; sau/și faptul că instituția conflictului de legi încă își mai caută resursele de a gestiona, într-o lume trans-personalizată, exuberanța sugerată de principiul personalității legilor.

Să-și fi atins limitele ideea de guvernare politică exprimată și prin sistemul de drept internațional, respectiv prin instituția conflictului de legi? Actorii privați nu au mai avut răbdare să aștepte vreun răspuns și au redescoperit Contractul. L-am scris cu „C” mare, întrucât instituția contractului a devenit expresia constituționalizării (iar nu expresia unei *sui generis* Constituții, n.n.) a unei lumi trans-teritorializate și trans-personalizate în egală măsură. Într-o asemenea lume, Constituțiile sunt înlocuite sau puse în umbră de o *sui generis* constituționalizare. Vectorul acesteia din urmă este un instrument de drept privat (contractul, n.n.) care își proiectează destinul în arealul gravului, imperturbabilului clasic drept public. Ce ironie a Istoriei, dar și a istoriei diviziunii dreptului în public și privat! Rămâne de analizat în viitor dacă au secat energiile dreptului internațional și ale instituției conflictului de legi de a pune în practică interdependența năucitoare dintre state-națiune, comunități de diverse tipuri (profesionale, religioase etc).

Însă instituția contractului oferă funcționalitate, sau i-a fost conferită vocația de a o asigura, interdependenței (i) dintre membrii aceleiași comunități organizate divers, (ii) dintre comunitățile organizate de asemenea divers (*exempli gratia*, politico-teritorial, economico-non-teritorial, economico-teritorial etc). Într-adevăr, unul dintre „vehiculele” dreptului

REIMANN, *Are there universal values in choice of law rules? Should there be any?*, în F. FERRARI; D.P. FERNÁNDEZ ARROYO, *Private International Law...*, n. 22, pp. 148-177.

transnațional – înțeles și ca metodă de gestionare a sus-menționatele interdependențe, este contractul³⁰. Prin contract, diverse și plurale comunități practică trans-teritorializarea. A ființa trans-teritorial semnifică a te situa *dincolo de* teritoriile statelor-națiune. „*Dincolo de*” nu exclude acel „*pe* teritoriile statelor-națiune” (ordinile juridice naționale, n.n.) sau acel „*între* teritoriile statelor-națiune” (ordinea juridică internațională). Prin *dincolo de* se umple „golul” lăsat de dreptul internațional și instituția conflictului de legi într-un spațiu trans-teritorial.

Situația referitoare la Condițiile Airbnb este transnațională din multiple motive. Enumăr, exemplificativ, numai trei dintre acestea.

În primul rând, este transnațională, întrucât un actor de drept privat pune în practică, prin contract (Condițiile Airbnb, n.n.), *ideea de guvernanță*. Contractul are putere de lege între părțile contractante. Condițiile Airbnb - sau contractele-standard elaborate de companii similare Airbnb, sunt mai mult decât contracte care au putere de lege între părțile sale. Sunt însăși universul normativ care generează o specie de cetățean universal („cetățeanul Airbnb”, n.n.). Această specie este compusă din cetățeni activi (care închiriază în sistem Airbnb), dez-activi sau dez-activați temporar sau definitiv (care au închiriat în sistem Airbnb), viitori (care vor închiria în sistem Airbnb), latenți (care se gândesc să închirieze în sistem Airbnb). Condițiile Airbnb sunt expresia guvernantei exersate de către actorul Airbnb, iar guvernanta se realizează dincolo de teritoriile statelor-națiune, însă, paradoxal, pe teritoriile acestora. Se mai realizează dincolo de cetățenie - legătura politico-juridică a

³⁰ Contractul, instrumentele de drept internațional (*e.g.* tratatele), legislațiile naționale, standardele și codurile de conduită din arii ale vieții economice, alte reguli quasi-normative la care actorii clasicele drept public și privat aderă benevol sau „benevol”, acțiunile entităților puterii executive constituie așa-numitele „vehicule” ale dreptului transnațional. A se vedea A.C. AMAN JR.; C.J. GREENHOUSE, *Transnational Law...*, n. 1, pp. 20-21.

persoanelor fizice cu un anumit stat-națiune. Prin ideea de guvernantă, Airbnb se autonomizează față de ordinea juridică internațională (inter-etică, n.n.), dar și față de ordinile juridice naționale. Își autonomizează clienții. Indiferent de cetățenie, indiferent de domiciliu, de reședință, de pasiuni, de angoase, clienții Airbnb au devenit deja membrii unei comunități trans-teritoriale.

Ca orice comunitate, și comunitatea Airbnb instituie, respectiv propagă, apartenențe. Pot surveni și vanități: „Suntem clienți Airbnb!”. Prin emoțiile pe care le generează această apartenență comercial-frivolă, mai este un pas de făcut până la „Suntem «cetățeni» Airbnb!”. Interdependența dintre aceștia din urmă și fundamentele „statului-națiune” Airbnb sunt edificate. Comunitatea de interes (pasiunea de a călători), iar nu ideea de comunitate grefată pe teritorialitate, îi unește pe „cetățenii” Airbnb. Clauzele de jurisdicție și clauzele de alegere a legii aplicabile sunt apte să trans-teritorializeze Condițiile Airbnb. Într-adevăr, un cetățean etiopian, care intenționează să călătorească la București, Cluj sau Iași, poate fi adus în situația să respecte legea maghiară sau legea rusă (posibil stabilită de Condițiile Airbnb), dar și să-și afirme pretențiile într-o eventuală procedură arbitrală desfășurată la New York sub auspiciile Camerei de Comerț Internaționale de la Paris. Indiferent de prevederile clauzelor de jurisdicție și de alegere a legii aplicabile, Condițiile Airbnb sunt expresia constituționalizării de către platforma Airbnb a ordinii juridice internaționale (inter-etice, n.n.) și a ordinilor juridice naționale. Ordinea juridică internațională resimte această constituționalizare, întrucât statele-națiune sunt aduse în situația să accepte „suveranitatea” trans-teritorială a Airbnb; (și) acest subiect de drept privat le „folosește” teritoriile și cetățenii. În egală măsură, ordinile juridice naționale resimt această constituționalizare; statele-națiune sunt aduse în situația de a-și

regândi serviciile de turism sau, mai exact, prețul acestora. Constituționalizarea irumpe într-o *sui generis* ordine juridică. Este vorba despre ordinea juridică trans-națională a „statului-națiune” Airbnb. Acesta surâde și ne surâde dincolo de ordinea juridică internațională și ordinile juridice naționale.

Este trans-națională ordinea juridică Airbnb și întrucât, prin aceste Condiții, Airbnb „străbate” teritoriile statele-națiune clasice; este calificabilă astfel pentru că se imprimă, se modelează comportamente umane ca și când respectivele Condiții ar constitui un veritabil act normativ. Este trans-națională ordinea juridică Airbnb și atunci când „străbate” teritoriul unui singur stat-națiune: modelează și atunci comportamentele cetățenilor aceluia stat-națiune. Condițiile Airbnb însele „călătoresc” *dincolo de* (trans-teritorial) teritoriile statelor-națiune clasice, dar și *de-a lungul și de-a latul* acestora. Suntem în inima guvernantei marca „Airbnb”³¹. Ideea de guvernanta nu înlocuiește sistemele de guvernare politică puse la punct de statele-națiune clasice ca atare sau coagulate în organizații inter-guvernamentale (internaționale, n.n.). Guvernanta și guvernarea sunt fața și reversul unui mapamond trans-teritorializat. Într-adevăr, dreptul transnațional implică guvernanta și guvernarea deopotrivă³².

În orice caz, „cetățeanul” Airbnb constituie unul din pluralele și diversele tipuri de cetățean universal. Ce șoc: există mai multe tipuri de cetățean universal, în condițiile în care Universul este ... unul singur! Ar trebui să existe, logic, un singur tip de cetățean universal. Însă nu mai putem opera cu singularitatea categoriei de cetățean universal, de altfel potrivită

³¹ Se manifestă similar orice tip de guvernanta exersată de subiecte de drept privat (*e.g.*, guvernanta de tip „Facebook”, sau „Twitter”, sau „Nike”, sau „Apple” etc.).

³² A se vedea A.C. AMAN Jr.; C.J. GREENHOUSE, *Transnational Law...*, n. 1, pp. 14-15.

pentru un stat global³³. Statele-națiune, veritabile subiecte de drept public, nu au edificat un asemenea stat. Atunci impetuoasele subiecte de drept privat s-au plictisit. Au trecut „granița” care despărțea dreptul public de dreptul privat, dreptul intern de dreptul internațional. Subiectele de dreptul privat au preluat de-a dreptul inițiativa! Nu puteau crea un stat global, veritabilă construcție de drept public, întrucât acesta din urmă putea fi creat numai de statele-națiune - subiecte de drept internațional public. Se pare că nu (mai) poate fi creat, întrucât statele-națiune, deși clamează neconținut sociabilitatea, s-au însingurat. Această însingurare a intervenit, aici este surprinderea noastră!, chiar și atunci când coabitează în organizații internaționale, alianțe politico-militare, economice etc. Ce timpuri: să practici însingurarea în structuri colective a căror menire este tocmai aceea de a socializa, de a te face să socializezi economic, politic, militar etc!

Sociabilitatea însingurată - teribilă realitate! -, a „ros” eventuală apetență a statelor-națiune spre globalul ... unic. Nu avea cum să nu se întâmple acest lucru: să fie ipocrizia pilonul latent, dar ferm, al sociabilității generatoare, paradoxal, de însingurare? Începutul de secol XXI ne-a prins și a prins statele-națiune în vârtejul globalului... plural și divers. „Odată cu declinul globalizării, a survenit transnaționalul”, spunea autorul Ralf Michaels în 2016³⁴. Da! Transnaționalul este globalul plural și divers construit ... local. Da! Acum, când ordinele juridice s-au întrepătruns, când subiecții de drept privat s-au „amestecat” cu subiecții de drept public și invers, dreptul internațional și instituția conflictului de legi își caută resurse pentru supraviețuire. Își caută resurse pentru noi, nu neapărat și pozitive, identități.

³³ „În evoluția sa ulterioară etapei istorice a feudalismului, societatea omenească a acordat o atenție deosebită statului național, însă evoluția societății nu a atins încă stadiul de dezvoltare al statului global”, spunea în 1956 P.C. JESSUP, *Drept transnațional...*, n. 7, p. 9.

³⁴ A se vedea Ralf MICHAELS, *State Law as a Transnational Legal Order...*, n. 19, pp. 141-160.

Își justificau identitatea originară atunci când era netă distincția dintre dreptul internațional și dreptul intern. Suveranitatea teritorială crea și impulsiunea această distincție; astăzi, suveranitatea teritorială a statelor-națiune este acompaniată de „suveranitatea” economică/de afaceri a subiecților de drept privat. Își mai justificau identitatea originară și atunci când era netă distincția dintre dreptul public intern și dreptul privat intern. Cum să mai fie netă această distincție când interesul public s-a „privatizat”, iar interesul privat s-a „publicizat”? Acum, în post-post-modernism, distincțiile rămân în picioare, dar sunt atât... de lichide. Lichidul generează globalul plural și divers construit local, însă supus unei contestări permanente. Se pare că armonia globalului plural și divers, respectiv construit local, constă, paradoxal, în contestări permanent-reciproce.

Această realitate teribilă (globalul plural și divers construit local, n.n.) avea nevoie ca de aer de pluralitatea și diversitatea care transcend teritoriile, respectiv aspirațiile, statelor-națiune. Îmi pare că nu (mai) are nevoie, sau nu a avut niciodată nevoie, de pluralitatea și diversitatea existente *între* teritoriile statelor-națiune și *pe* acestea din urmă. Pluralitatea și diversitatea existente *între* teritoriile statelor-națiune se gestionează, logic, prin dreptul internațional; cealaltă pluralitate și diversitate se gestionează, logic, prin sistemele de drept intern, inclusiv prin instituția conflictului de legi care are și izvoare interne³⁵. Statele-națiune încă nu își revin din șoc: cum să construiești un unic (global, n.n.) plural și divers, dar local? Atunci subiecții de drept privat au creat propriile plurale și diverse „state private” transnaționale cu ai lor plurali

³⁵ Dintr-un imbold internaționalist-romantic, legiuitorii naționali își denumesc reglementările referitoare la conflictul de legi „reglementări de drept internațional privat”. De fapt, acestea din urmă sunt reglementări cu adevărat naționale; aceleași reglementări se ocupă de raporturi juridice naționale cu elemente străine, iar nu de raporturi inter-naționale. Nu există internațional român, polonez, maghiar, rus etc. Există internațional pur și simplu!

și diverși „cetățeni”; aceștia ființează în interiorul și exteriorul statelor-națiune deopotrivă. Putem vorbi astăzi, indubitabil, despre plurali și diverși cetățeni universali. „Cetățeanul” Airbnb este unul dintre aceștia. Mai există „cetățeanul” Facebook, sau Apple, sau Nike etc. Există și „cetățeni” universali uniți, dincolo de teritoriile statelor-națiune, de exemplu, și de pasiunea pentru un anumit mod de viață și de hrănire. Așa fiind, există „cetățeanul” universal vegan, vegetarian etc.

Statele-națiune au început să privească aceste „cetățenii” multiple ale propriilor cetățeni. La început, le priveau derutat. Apoi, auto-iluzionându-se că sunt parte a Universalului, le priveau cu satisfacție. Și au renunțat la însingurarea inter-etatică cu iz de sociabilitate. Acum participă, sau sunt nevoite să participe, la propagarea unei realități transnaționale lichefiate; această realitate pulsează în interiorul și exteriorul statelor-națiune însele. Da! Nu există drept transnațional fără state-națiune! Ceea ce nu exclude ipoteza: statele-națiune pot părăsi oricând realitatea lichefiată; statele-națiune se pot întoarce oricând la realitatea westphaliană inspiratoare a distincției nete dintre ordinea juridică internațională și ordinele juridice naționale. Și pot oricând „expropria” pe proprii cetățeni de alte eventuale „cetățenii” (*exempli gratia*, de „cetățenia” Universitatea Oxford, Cambridge, Uppsala).

În al doilea rând, situația referitoare la Condițiile Airbnb este transnațională, întrucât pune în lumină *ideea de pluralism juridic* teoretizabil ca model al așa-numitului „drept global”³⁶. Se pare că este esențială, în lumina analizării dreptului transnațional înțeles și ca metodologie, referirea la

³⁶ Pentru analiza ideii „pluralismul juridic – teoretizare a dreptului global”, a se vedea Sally ENGLY MERRY, *An Anthropological Perspective on Legal Pluralism*, în P.S. BERMAN (coord.), *The Oxford Handbook of Global Legal Pluralism...*, n. 10. pp. 169-185.

pluralismul juridic³⁷. De altfel, dreptul internațional „marca Jessup” era valorizat astfel: „(...) mă voi referi la orice reglementare care guvernează acțiunile sau evenimentele care transcend frontiere naționale. Sunt incluse dreptul internațional public și privat deopotrivă, respectiv *orice norme*³⁸ care nu pot fi integrate, în totalitate, niciuneia dintre aceste categorii-standard”³⁹. Așa cum am menționat mai sus, nu (mai) putem vorbi despre globalul unic. Prin transnațional, a intrat în scenă actorul principal: globalul plural și divers. Regizorul este plural și divers (și pervers?, n.n.) deopotrivă: realitățile transnaționale. Riscăm să rămânem numai spectatori dacă nu conștientizăm realitatea post-post-modernă; ne sugerează realitățile transnaționale să fim, interșanjabil, și spectatori-actori, respectiv spectatori-regizori. În orice caz, pluralizarea dreptului global semnifică, logic, incidența unui „*set de regimuri juridice și quasi-juridice suprapuse* (mai exact inter-penetrante, n.n.) *care sunt emise de state, organizații transnaționale, organizații supranaționale și comunități locale*”⁴⁰; aș adăuga în acest areal de regimuri și/sau în primul rând regimurile emise de comunitățile profesionale. Toate aceste regimuri inter-penetrante, inclusiv de drept privat, ne reamintesc că dreptul global a devenit, într-adevăr, plural și divers⁴¹.

³⁷ A se vedea P. ZUMBANSEN, *Introduction...*, n. 9, pp. 3-30.

³⁸ Aici este pluralismul juridic în versiunea sa de adolescent. În versiunea matură, pluralismul juridic implică, în esența sa, interacțiunile, adesea tensionate, dintre regimurile juridice și quasi-juridice. Să încercăm să aneantizam aceste tensiuni prin noțiunea „drept transnațional” ajunsă, îmi pare, într-un stadiu matur de dezvoltare!

³⁹ A se vedea P.C. JESSUP, *Drept transnațional...*, n. 7, pp. 10-11. În ultimii treizeci de ani, noțiunea „drept transnațional” s-a desprins de ideea de a constitui sau de a putea constitui un sistem de drept însoțitor al dreptului internațional, sau al instituției conflictului de legi, sau al sistemelor de drept național.

⁴⁰ A se vedea Paul Schiff BERMAN, „Global Legal Pluralism”, în *Southern California law Review*, vol. 80(2007), pp. 1155-1238.

⁴¹ Se vorbește despre așa-numita „fragmentare” a dreptului global cel puțin din 2004. A se vedea Andreas FISCHER-LESCANO; Gunther TEUBNER, „The Vain Search for Legal Unity in the

Toate aceste regimuri provoacă vocația dreptului internațional de a uniformiza. Nu se opresc aici: toate aceste regimuri provoacă și vocația instituției conflictului de legi de a coordona sistemele juridice aflate în prezența raporturilor juridice locale cu element(e) străin(e). Întrebările de oportunitate „De ce dreptul global?”, „Dreptul global pentru ce?” au intrat în aria decrepitudinii⁴². Îmi pare că își manifestă vitalitatea întrebarea „Pentru ce regimuri de drept transnațional, inclusiv de drept privat transnațional?”. Sugerez un răspuns aureolat de o exprimare plastică: fie și pentru faptul că, metaforic vorbind, nu (mai) există numai un singur Drum al Mătășii captabil prin dreptul global unic; se pare că, în 1928, juristul japonez Ishizaki a sesizat existența unui drept global (unic, n.n.) ca reacție la comerțul cu mătase⁴³. Există mai multe Drumuri ale Mătășii⁴⁴; de exemplu, în domeniul construcțiilor, IT-ului etc. Toate acestea au generat de-al lungul și de-a latul statelor-națiune, dar și dincolo de teritoriile statelor-națiune, plurale și diverse regimuri de drept transnațional, inclusiv sau în primul rând de drept privat transnațional.

Interdependențele inevitabile dintre acestea și ordinea juridică internațională sunt evidente: statele-națiune apelează la armate de diplomați

Fragmentation of Global Law”, în *Michigan Journal of International Law*, vol. 25(2004), nr. 4, pp. 999-1046.

⁴² Deși trecute de prima tinerețe, aceste întrebări au constituit pretextul unei judicioase analize efectuate de D. RESTREPO AMARILES; G. LEWKOWICZ, *Does a global law exist?...*, n. 24, pp. 416-435.

⁴³ A se vedea Masaichiro ISHIZAKI, *Le droit corporatif international de la vente de soies. Les contrats-types américains et la codification lyonnaise dans leurs rapports avec les usages de autres places*, Paris, Marcel Giard, 1928, astfel citat de D. RESTREPO AMARILES; G. LEWKOWICZ, *Does a global law exist?...*, n. 24, pp. 416-435.

⁴⁴ Noțiunea „drumuri ale mățășii” a fost inventată în 1877 de geologul german Ferdinand von RICHTHOFEN. A se vedea G.-P. CALLIES; I. S. JARASS, *supra.cit.*, *Private Uniform Law...*, n. 10, pp. 747-767.

pentru ca pluralele și diversele Drumuri ale Mătășii să nu le (mai) ocolească; mai apelează la profesori universitari și avocați cărora le solicită să construiască ingenioase infrastructuri contractuale. Totul se întâmplă pentru că statele-națiune vor să mai conteze. Este o concurență acerbă între statele-națiune pentru a fi și rămâne frecventabile. Este o concurență delirant de acerbă între statele-națiune și pentru a avea „cetățeni” Facebook, etc. sau pentru a avea „cetățeni” Universitatea Cambridge, Universitatea Yale, etc.

Mai sunt inevitabile și interdependențele dintre regimurile în discuție și ordinele juridice naționale: statele-națiune inițiază reglementări care să rezoneze cu actorii de drept privat care circulă pe aceste Drumuri localizate și pe propriile teritorii sau pe „propriile” spații virtuale. Sunt inevitabile și interdependențele dintre aceleași regimuri și ordinea quasi-federală a Uniunii Europene. De exemplu, această quasi-federație, care vrea să „guste” din Universal, este inițiatoarea propriului Drum al Mătășii în domeniul protecției datelor personale. Concret: compania Facebook ne-a anunțat în 2018 că își modifică propria politică de protecție de date personale pentru a respecta Regulamentul (UE) 2016/679 din 27 aprilie 2016 nu numai în Uniunea Europeană, ci și pe ... mapamond⁴⁵. Iată cum o reglementare quasi-federală (sub-regională) devine transnațională. A devenit transnațională astfel: a influențat, printr-un operator de drept privat Facebook - culmea operator non-UE! -, politica de protecție de date personale de pe mapamond, inclusiv politica „statului-națiune” Facebook. Clienții Facebook, astfel răspândiți pe mapamond, pot invoca protecția propriilor date personale prin recurgerea la politica Facebook. În esența lucrurilor, apelează la reglementarea quasi-federală a Uniunii Europene; această reglementare a fost „cuibărită” în

⁴⁵ Pentru analiza acestui aspect din perspectiva permeabilizării frontierelor statelor-națiune, a se vedea M. LEHMAN, *New challenges of extraterritoriality...*, n. 22, pp. 258-291.

realitatea quasi-normativă marca „Facebook”. Să fie analizabile toate aceste interdependențe prin lupa dreptului transnațional?

Instituțiile de drept internațional și național nu sunt străine de operațiunea de pluralizare a așa-numitului „drept global”. Am văzut că regimurile juridice și quasi-juridice transnaționale sunt expresia pluralizării acestuia. Sunt trans-naționale, în sensul că sunt inter-penetrante în interiorul și exteriorul statelor-națiune deopotrivă. Am mai văzut că o proporție, se pare de neignorată, a acestor regimuri este subsumabilă clasicului drept privat; regimurile de drept privat transnațional sunt denumite în continuare „RDPT”. Poate plictisiți de promisiunea deșartă a statelor-națiune de a edifica un drept global unic⁴⁶, actorii de drept privat au utilizat „spațiul” pus la dispoziție chiar de instituțiile de drept internațional, respectiv național. Au inițiat RDPT și, implicit, un drept global plural. Prin inițierea RDPT – expresie a dreptului global plural, actorii de drept privat au dobândit un dublu statut: statutul de genitori ai RDPT, pe de o parte, statutul de meta-legiuitori, pe de altă parte⁴⁷.

⁴⁶ Dreptul global unic era destinat să fie construit pe eșafodajul dreptului public clasic. De aceea, dreptul global unic implica o reglementare centralizată de sus în jos. Chiar o serie de doctrinari considerau, la un moment dat, că globalizarea sugerează ideea de universalitate, dar și ideea de reglementare centralizată de sus-în jos. A se vedea Martin SHAPIRO, „The Globalization of Law”, în *Indiana Journal of Global Legal Studies*, vol. 1(1993), nr. 1, pp. 37-64.

⁴⁷ Propagarea și coexistența fricționată a RDPT au fost facilitate de liberalizarea pieței și a difuziunii drepturilor fundamentale. Pentru evidențierea noțiunii „meta-legiuitori”, dar și pentru analiza judicioasă a tuturor acestor aspecte, a se vedea Fabrizio CAFAGGI, „New Foundations of Transnational Private Regulation”, în *Journal of Law and Society*, vol. 38(2011), nr. 1, pp. 20-49. Același autor mai menționează un aspect: trans-naționalitatea regimurilor create de „privați” a fost impulsionată prin asimilarea RDPT de către statele-națiune; s-a procedat la această asimilare prin propriile reglementări de drept public. Proliferarea puterii „private” prin mecanisme de drept internațional și național este menționată și de Peer ZUMBANSEN, *Manifestations and Arguments. The Everyday Operation of Transnational Legal Pluralism*, în P.S. BERMAN (coord.), *The Oxford Handbook of Global Legal Pluralism...*, n. 10, pp. 231-66.

Piața creării de reguli s-a liberalizat începând cu antepenultimul deceniu al secolului XX; RDPT s-au propagat grație sau din cauza privatizărilor și neo-liberalizărilor operate în diverse colțuri ale lumii⁴⁸, pe de o parte, tehnicii omniprezente, pe de altă parte. Îmi pare că aceste RDPT instituie o reglementare de jos în sus. Își continuă avântul „meta-reglementator” și mai instituie reglementări „pe diagonală” ale vieții sociale; actorii de drept privat sunt neobosiți în nevoi, în ambiții. Mapamondul a devenit ... contractarian (să-mi fie iertată formularea nefericită din punctul de vedere al limbii române!). Mai are, din când în când, câte un puseu instituțional familiar clasicului drept public; însă contractele de „rețea” au conferit mapamondului identitate de „rețea”. Nu laud, nu condamn ceea ce constat. Doar constat și încerc să conceptualizez. În orice caz, nereușita statelor-națiune de a făuri un drept global unic, omogen și operabil de sus în jos este suplinită de reușita actorilor de drept privat. Aceștia au inițiat un drept global plural, divers, eterogen, respectiv „împrăștiat” în RDPT.

Operăm chiar cu tipologii de RDPT. Reiau cele enunțate de autorul Cafaggi și menționate într-un articol anterior⁴⁹. Pentru acest autor, există, bunăoară, cel puțin patru categorii de RDPT: modelul creat de asociațiile de comercianți, respectiv de cartelurile industriale, modelul creat de organizațiile non-guvernamentale, modelul creat de tehnocrați (experți)⁵⁰ și

⁴⁸ Interdependențele dintre statele-națiune și actorii privați s-au accentuat în lumina privatizărilor activelor „publice”. Pentru analiza acestor interdependențe, dar și al operațiunii de privatizare, „verișorul” de-reglementării, a se vedea A.C. AMAN JR.; C.J. GREENHOUSE, *Transnational Law...*, n. 1, pp. 423-444.

⁴⁹ A se vedea F. CAFAGGI, *New Foundations of Transnational Private Regulation...*, n. 47. Am sugerat deja completarea tipologiei evocate cu modelul organizațiilor interguvernamentale (internaționale, n.n.). A se vedea propriul articol, *Este viitorul dreptului internațional transnațional?...*, n. 4, pp. 41-73.

⁵⁰ În considerarea guvernantei efectuate prin experți, se utilizează noțiunea „expert-ocrație”. Brexit-ul a demonstrat că expert-ocrația, exersată, logic, de experții Uniunii Europene, nu are

modelul acționarilor. Acest din urmă model are două versiuni. Prima versiune este organizațional-reglementatoare. S-a concretizat, de exemplu, în așa-numitul ICANN (în domeniul internetului), sau în ISDA, acronimul pentru *International Swaps and Derivatives Association* (în domeniul tranzacțiilor cu instrumente financiare)⁵¹, sau în ISO, acronimul pentru *International Organization for Standardization* (în domeniul așa-numitei „activități de standardizare” cu impact asupra consumatorilor și activității de afaceri). Cea de-a doua versiune este organizațional-contractuală. Este dominată această versiune de așa-numitele „contracte cu vocație reglementatoare similare legii”. Au această identitate contractele multilaterale, contractele de „rețea”, dar și contractele-cadru.

Lanțurile de aprovizionare cu mărfuri, care „traversează” teritoriile statelor-națiune, au conferit actorilor privați prilejul de a-și descoperi prerogative nebănuite. Este vorba despre „prerogativele” de drept public. Le-au încastrat noțiunii „governanță” exersate și prin instituția de drept privat a contractului. Această instituție nu mai are numai vocație reglementatoare: guvernează, prin governanță, de-a dreptul! Contractul a devenit un instrument de governanță care aruncă în derizoriu instrumentele clasice de guvernare politică. Așa fiind, nu putem să nu sesizăm măcar un aspect. La

un fundament solid. Pentru analiza și a acestor aspecte, a se vedea Ralf MICHAELS, *After the Backlash. A New Pride for Transnational Law*, în P. ZUMBANSEN (coord.), *The Many Lives of Transnational Law...*, n. 2, pp. 441-458.

⁵¹ Analiza Acordului-Cadru, astfel elaborat de ISDA, a fost efectuată diferit de instanțele engleze și americane în litigiul referitor la celebrul faliment Lehman Brothers. A se vedea Horatia MUIR WATT, *Financial Governance through Private International Law and the Global Political Economy*, în H. MUIR WATT et alii (coords.), *Global private international law...*, n. 24, pp. 272-280. Jurisprudența engleză analizează sus-menționatul Acord-Cadru mai degrabă ca pe un limbaj normativ-reglementator, iar nu ca pe un limbaj stabilit pe cale contractuală. Pentru asemenea analiză, a se vedea Joanne P. BRAITHWAITE, „Standard Form Contracts as Transnational Law: Evidence from the Derivatives Markets”, în *The Modern Law Review*, vol. 75(2012), nr. 5, pp. 779, 784.

început au fost clienții (Airbnb, Apple etc., n.n.), apoi s-au născut „cetățenii” (Airbnb, Apple etc., n.n.). Acum există guvernanta de tip Airbnb, Apple etc. Am intrat în plurale și diverse universuri meta-normative (universul Airbnb, sau universul Apple etc., n.n.). Statele-națiune, cel puțin anumite state-națiune, tânjesc să devină „cetățeni” ai acestor universuri. Ne putem explica toate acestea prin contemplarea puterii nebănuite a unei „cuminți” noțiuni de drept privat: contractul!

În al treilea rând, situația menționată este transnațională și pentru un alt motiv. Instituția contractului (Condițiile Airbnb în acest caz, n.n.), influențează sau poate influența *agenda legislativă sau quasi-legislativă a statelor-națiune*; este vorba despre statele-națiune ca atare sau coagulate în instituții inter-guvernamentale (internaționale, n.n.). Concret: instituțiile inter-guvernamentale (internaționale, n.n.) sau/și statele-națiune ca atare „produc” acte normative și quasi-normative influențate, respectiv influențabile, conceptual de plurale, respectiv diverse, Condiții Contractuale Standard⁵² emise de actori privați; sau o componentă a legislației internaționale, oricare ar fi aceasta, este interpretată pentru a „incorpora” un obicei, o practică⁵³. Aici este un element de noutate al analizei mele: prin tehnica dreptului transnațional, se exersează nu numai transplantul legal, anume transplantul „pe orizontală” de la legislație la legislație⁵⁴. Se exersează,

⁵² Am menționat deja ipoteza regulilor emise de o mică asociație de bancheri, astfel preluate de Organizația Mondială a Comerțului într-unul din propriile instrumente de drept internațional. A se vedea J. KOVEN LEVIT, *A Bottom-Up Approach...*, n. 20, pp. 125-209.

⁵³ Pentru ipoteza interpretării legislațiilor naționale pentru a „incorpora” un obicei, o practică, a se vedea P.S. BERMAN, *Jurisdictional Pluralism...*, n. 2, pp. 121-160. Acest autor valorifică scrieri preexistente, de exemplu Lon L. FULLER, *Anatomy of the Law*, New York, Praeger, 1977, pp. 43-49.

⁵⁴ Pentru analiza transplantului legal ca modalitate de exersare a tehnicii „drept transnațional”, a se vedea Ralf MICHAELS, *State Law as a Transnational Legal Order...*, n. 19, pp. 141-160.

grație sau din cauza subiecților de drept privat, și un *sui generis* transplant de concepție, iar nu neapărat de noțiune juridică. Acest *sui generis* transplant este funcționabil dinspre contractul-standard (în acest caz, Condițiile Airbnb, n.n.) spre orice instrument de drept internațional, dar și spre reglementările emise de statele-națiune ai căror cetățeni vor să devină și „cetățeni” ai companiilor (în acest caz, „cetățeni” Airbnb).

Aspectele evocate proiectează instituția contractului într-o teorie a puterii construită și prin ordini juridice transnaționale. În considerarea scrierii acestui articol, ordinele juridice transnaționale nu sunt altceva decât „o colecție formalizată de norme juridice (respectiv de contracte, n.n.) și de entități partenere (entități de drept privat, n.n.), respectiv de actori parteneri (inclusiv actori de drept privat, n.n.), care impun persuasiv înțelegerea și practicarea normelor juridice (și a contractelor, n.n.) de-a lungul jurisdicțiilor naționale”⁵⁵. Reamintesc că și instituția contractului constituie un „vehicul” al dreptului transnațional (și al înțelegerii acestei noțiuni, n.n.). Așa fiind, analiza dreptului transnațional poate echivala cu analiza teoriei puterii⁵⁶. Dreptul transnațional este pus în acțiune de situații transnaționale, inclusiv de situația transnațională marca „Airbnb”. De asemenea, situațiile transnaționale pun în acțiune „puterea de drept public” a actorilor de drept privat clasic. Situațiile transnaționale pun în acțiune și „puterea de drept privat” a actorilor de drept public clasic. Derutantă intersanjabilitate, pentru noi, cei educați juridic în epoca în care actorii de drept privat rămâneau

⁵⁵ A se vedea G. SHAFFER, C. COYE, *From International Law to Jessup's Transnational Law...*, n. 2, pp. 126-152.

⁵⁶ Într-adevăr, sunt modalități diferite de evidențiere a modului în care „dreptul transnațional este, de fapt, o teorie a puterii”. A se vedea A.C. AMAN Jr.; C.J. GREENHOUSE, *Transnational Law...*, n. 1, pp. 12-13, 20. Acești autori menționează, fără echivoc, faptul că instituția contractului constituie unul din „vehiculele” dreptului transnațional.

„privati”, iar actorii de drept public rămâneau „publici”! Rămâneau astfel prin toți porii! Astăzi, este nevoie de reconceptualizarea acestora, fie și în matricea dreptului transnațional.

III. Sugestie inocentă a unui prezumtiv doctrinar

Acest articol nu are vreun *scop*. Auto-ironizându-mă, „pozez” în ideolog, scriu și spun: articolul meu are *misiunea* de a ne face pe noi, cei care sesizăm existența situațiilor transnaționale, să conștientizăm ce se întâmplă și ce ni se întâmplă.

Este un fapt: suntem în mijlocul situațiilor transnaționale!

Este un (alt) fapt: dreptul transnațional este de mult timp în acțiune!

Este un (alt) fapt: avem nevoie de o conceptualizare a dreptului transnațional în acțiune! Avem nevoie de „așezarea” lui într-o teorie: Teoria dreptului transnațional asimilabilă de programele de educație juridică (nivel Licență) ale facultăților de drept și din România. Aceasta este propria-mi sugestie inocentă! Iar eu sunt prezumtivul doctrinar care încurajează și mediul universitar clujean să conceptualizeze omniprezentul drept transnațional în acțiune!